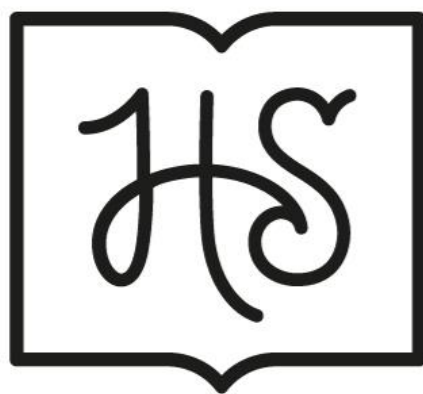

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2018

Ročník / Volume 4

Praha / Prague 2018

Historia scholastica

Č. / No. 2/2018

Roč. / Vol. 4

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)
Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)
Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)
Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)
Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)
Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)
Doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)
Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)
Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)
Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)
Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)
Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)
Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)
Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)
Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)
Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)
Prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)
Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)
Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)
Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatelé / Publishers:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského
Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz
IČ 61387169

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, www.tul.cz
IČ 46747885

ISSN 2336-680X

Časopis **Historia scholastica** vychází 2x ročně. Toto číslo vyšlo 31. prosince 2018.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's Periodical Directory, EBSCO a ERIH Plus.

Obsah

ÚVODNÍK	5
Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ a Markéta PÁNKOVÁ	
STUDIE:	8
Československá obec učitelská – aktér a „garant“ profesionalizace učitelstva Dana KASPEROVÁ	
Hudba a děti první republiky: nové koncepce hudební výchovy v Československu z etnomuzikologické perspektivy	18
Zita SKOŘEPOVÁ	
Osvetový zväz pre Slovensko a zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku v medzivojnovom období ČSR	31
Eduard LUKÁČ	
Význam periodika „Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko“ pre osvetovú činnosť na Slovensku (s dôrazom na nezamestnanosť)	46
Katarína MAYER	
Prínos Alojza Zbaviteľa k rozvoju osvetovej činnosti na Slovensku v medzivojnovom období	58
Vladimír FRK a Martina LENHARDTOVÁ	
„Cikánská škola“ v Užhorodu. Československý pokus o vzdelání Romů na Podkarpatské Rusi	65
Jana BARTOŠOVÁ	
Od porodní báby k porodní asistentce	75
Milena LENDEROVÁ	
Chlapecká výchovna v Hradci Králové – příklad sociálněpedagogické činnosti v meziválečném období	87
Pavla KORITENSKÁ	
VARIA:	95
Ondrej Pavlík (1916–1936) – zrod učiteľa a pedagóga Vladimír MICHALIČKA	

Pokusná diferencovaná škola měšťanská v Horní Čermné	101
Růžena VÁŇOVÁ	

REPORT:	109
Konference Nová škola v nové Evropě – rok 1918 a otázka reformy vzdělávání a výchovy v meziválečném období	
Magdaléna ŠUSTOVÁ	

„Cikánská škola“ v Užhorodu. Československý pokus o vzdělání Romů na Podkarpatské Rusi

Jana BARTOŠOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 October
2018

Accepted 28 November
2018

Available online 31
December 2018

Keywords:

Roma school, Carpathian
Ruthenia, Užhorod,
illiteracy, education
in Carpathian Ruthenia

J. Bartošová
Národní pedagogické
muzeum a knihovna
J. A. Komenského •
Valdštejnská 161/20,
118 00 Praha 1 •
Česká republika •
bartosova@nmpk.cz

ABSTRACT

“Gypsy School” in Užhorod – The First Attempt of Education of Roma People in Czechoslovakia

The first Roma school was established in 1926 in Užhorod. The school had a modified curriculum, devoted more time to music and handwork. The attempt was successful, the number of illiterate Roma decreased and was provided by a better life perspective. The school became a model for similar institutions in eastern Slovakia and Carpathian Ruthenia.

Úvod

Součástí meziválečného Československa byla od roku 1919 vedle českých zemí a Slovenska i Podkarpatská Rus. Území, které se dnes kryje s ukrajinskou Zakarpatskou oblastí, tvořilo v době Rakouska-Uherska součást Uherského království. Byla to jedna z nejhudších oblastí Habsburské monarchie, národnostně a nábožensky velmi různorodá, s převahou slovanského etnika Rusínů. V roce 1919 se Podkarpatská Rus nacházela v chaotické situaci. Vládu nad územím se snažilo převzít Maďarsko i Rumunsko. Československo proto již v dubnu 1919 vyslalo na Podkarpatskou Rus armádu, pod jejíž správou zůstalo území až do ledna 1922. Vedle převzetí vlády nad nově nabytým územím, obnovením pořádku a zavedením fungující správy ležela na bedrech československé vlády i obnova rozvráceného školství. Kvůli bezprostřední blízkosti fronty byla řada školních budov poškozena či zničena. Maďarizační politika zapříčinila vysokou míru negramotnosti, neboť existovalo minimum škol poskytujících výuku v rusínských dialektech či rumunštině. Za této situace povolala vláda do čela školského odboru civilní správy v Užhorodu zkušeného pedagoga Josefa Peška

(1872–1924). Podkarpatská Rus byla pod jeho vedením rozdělena na čtrnáct školních obvodů, jejichž vedoucí přímo zodpovídali za organizaci výuky. Školní učebnice zprvu nahradily dětské časopisy, ale již v roce 1920 byly k vydání připraveny slabikář, zpěvník a čítanka pro nižší střední školy. Byly zřízeny kurzy pro negramotné, zakládaly se lidové čítárny, rostl počet škol s výukou v rusínštině – byla přidělena důležitá role osvětě. Organizovaly se veřejné besídky, divadelní představení, kurzy ženských ručních prací a začaly tu působit spolky jako Sokol (Skala, 2007, s. 189–193).

Počáteční snahy o vzdělávání Romů na Podkarpatské Rusi

Bylo pamatováno i na menšiny. Vznikaly rumunské školy a záhy také školy s československým vyučovacím jazykem, ve skutečnosti především české školy, v nichž probíhala výuka v češtině. České školy byly zprvu zřizovány pro děti českých zaměstnanců. Postupem času docházelo k jejich velkému nárůstu, který již ani zdaleka neodpovídal počtu českých dětí. Školy byly považovány za velice kvalitní a navštěvovaly je především židovské děti. Ponejvíce v okolí Užhorodu, kde žila početná slovenská menšina, se nacházely také slovenské školy. Zajímavým fenoménem škol s československým vyučovacím jazykem byly takzvané „cikánské školy“ – ve skutečnosti detašované třídy – v Užhorodu a Mukačevu.

První škola věnující se vzdělávání Romů na Podkarpatské Rusi byla otevřena dne 22. prosince 1926 v Užhorodu jako vůbec první podobné zařízení v Československu.¹ O nutnosti vzdělávat školskými orgány doposud zcela opomíjené, a tudíž i negramotné romské děti se sice hovořilo již v červnu 1922 na sociálně-lékařském sjezdu v Mukačevu, na kterém byla schválena výzva vládě s doporučením, aby se neprodleně zabývala otázkou školní docházky romské mládeže, iniciativa však vyšla vniveč. V Užhorodu, na jehož periferii byla situována jedna z nejpočetnějších lokalit romského obyvatelstva na Podkarpatské Rusi, proběhly v letech 1923 a 1924 pokusy o zaškolení romských dětí do třídy slovenské školy, nepřinesly však očekávaný výsledek. Školu začalo navštěvovat jen několik dětí a i ty brzy školu opustily. Byly navyklé na odlišný způsob života, postrádaly vytrvalost, soustředěnost a cílevědomost, vyučovací doba pro ně byla příliš dlouhá, učební osnova těžká. Handicapovala je nedostatečná znalost slovenského jazyka. Navíc čelily odporu rodičů slovenských dětí i nařčením z krádeží, které se na škole odehrály. Na přelomu roku 1923/1924 vystoupilo s požadavkem povinné školní docházky romských dětí několik členů užhorodského obecního zastupitelstva. Navrhovali, aby byla vybudována samostatná škola pro romské děti z bývalé opatrovny, návrh však nebyl podpořen. Pro záměr v obecním zastupitelstvu hlasovali Rusíni, Češi a Slováci, Židé a Maďaři byli proti. Výsledek hlasování byl mimo jiné ovlivněn

---

¹Do dnešních dnů se zachoval ucelený archivní materiál k historii „cikánské školy“ v rámci fondu slovenské školy na Drugetově náměstí v Užhorodu, který je uložen ve Státním oblastním archivu v Berehovu (Державний архів Закарпатської області). Ve stejném archivu se nacházejí i osobní materiály některých učitelů této školy, především Josefa Šestáka, Michala Cinkovského a Ladislava Hegedúše. Bohaté materiály včetně fotografií uchovává Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, ve kterém je uložena pozůstalost Josefa Šimka. Kroniky školy, známé z dobových zmínek, jsou bohužel neznámé.

i přetrvávajícím veřejným míněním o „méněcennosti“ Romů jako občanů (Sommer, 1994, s. 108).

Užhorodští Romové patřili k usedlým, živili se úklidem města, pohodnictvím², tříděním a sběrem odpadků, lesními pracemi a sběrem plodů, kovááním lopatek, výrobou nepálených cihel a hraním po hostincích. Žili v jednoduchých obydlích z nepálených cihel, bez komínů a záchodů. Jídlo připravovali na ohništích před obydlími. Až na výjimky byli negramotní. Maďarská vláda se před rokem 1918 k otázce školní docházky romských dětí stavěla zcela netečně. Negramotným mladým Romům chyběly vlastnosti vypěstované návštěvou školy, výchovné vzory, pravidla chování a pracovní návyky nutné pro začlenění do většinové společnosti. Byli proto vykázáni na její periferii a mohli vykonávat jen jednoduchou a nejhůře placenou práci (Tamtéž, s. 107).

Vznik první „cikánské školy“ v Užhorodu

Problematika vzdělávání Romů zaujala nového vedoucího referenta školského odboru na Podkarpatské Rusi Josefa Šimka (1888–1974), který nastoupil do úřadu na podzim roku 1924 po zemřelém Josefu Peškovi (1872–1924). Šimek se zabýval důvody dosavadního neúspěchu a došel k závěru, že příčina leží v nevyhovující učební osnově, stylu výuky pro Romy a v celkovém názoru na školní povinnost mezi romskou komunitou. Rozhodl se proto zřídit pokusnou třídu, která by sice nebyla samostatnou školou, ale nacházela by se v blízkosti romské osady. Za vyučovací jazyk zvolil slovenštinu. Chtěl, aby Romové považovali školu za svoji, a proto požadoval, aby se na výstavbě školy podíleli výrobou cihel. Přesvědčil je také, aby sami podali žádost o zřízení školy, stvrzenou palcem všech namísto podpisu. Vše bylo následně dojednáno s vládním komisařem města Janem Hrbkem (1879–1938), starostou osady Jurajem Lackem i samotnými Romy a ihned bylo započato s výrobou cihel z nepálené hlíny, takzvaných valek. Vlastní stavbu školy v Berčeniho ulici zahájilo město na konci prázdnin roku 1926. Na počátku října téhož roku ji povolilo Ministerstvo školství a národní osvěty jako zvláštní třídu slovenské obecné školy na Drugetově náměstí a uvolnilo finanční podporu na výstavbu školy ve výši 15 tisíc korun (Šimek, 1928a, s. 4–5). Částku 10 000 Kč věnoval na stavbu prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), 5 000 Kč viceguvernér Podkarpatské Rusi Antonín Rozsypal (1866–1937), 35 tisíc uvolnilo ze svého rozpočtu město. Celá stavba stála 65 tisíc korun (Sommer, 1994, s. 106–112), byla hotova v prosinci 1926 a opatřena starším, ale vyhovujícím nábytkem z obecné školy. Tvořila ji prostorná třída, zvláštní umývárna pro pravidelné mytí dětí teplou vodou a pokoj pro učitele se skříní na pomůcky. Josef Šimek sestavil společně s učitelem Augustinem Jakešem zvláštní osnovy, v nichž bylo méně vyučovacích hodin a více času bylo věnováno hudbě a ručním pracím (Šimek, 1928a, s. 4–5).³

²Živnost zabývající se odstraňováním uhynulých zvířat a chytáním potulujících se psů a koček.

³Josef Šimek později vzpomínal na to, že měl zpočátku obavy z neúspěchu a trápilo jej i rezervované chování některých pedagogických odborníků, který pokus dopředu odsoudili (Šimek, 1928a, s. 4–5). Ve svých zápiscích o škole si mimo jiné tužkou na okraj textu poznamenal: „*Monsignore Vološin podceňuje můj pokus – prý se nezdaří. No nevdá!*“ (Šimek, 1928b, s. 7).

Počátky školy

Škola byla jednotřídní, v prvním roce o jednom oddělení. Za učitele byl vybrán Josef Šesták (1898–?), Čech, který měl již zkušenosti ze škol na východním Slovensku, znal východoslovenský dialekt a uměl i trochu romsky (Šimek, 1928b, s. 6). Na počátky školy později Josef Šimek vzpomínal takto: „*Jmenovaný učitel několik dní před otevřením školy již mezi dětmi působil. Vypravoval jim, slíbil boty, respektive oděv. Staří cikáni žádali, aby hodně při vyučování používal rákosky, poněvadž jinak to prý nepůjde. Dosud však rákosky nebylo třeba. Den před otevřením sešly se děti do školy poprvé. Přišel kde kdo. Mnohé děti bylo nutno poslati domů, poněvadž byly prokázane starší. Pro ty, jakož i pro staré cikány, bude zřízen v příhodné době kurs pro negramotné. Vstup do místnosti, jen mírně vyzdobené, působil na děti ohromně. Byly celé jako omámené. Potom jim ponechal učitel chvíli času, aby viděl, co budou dělat. Tu rozproudil se prý ve třídě takový šum, ruch, děti zpívaly, mnohé tancovaly, všechno prohlížely, na všechno lezly, vracely se domů a zas nové, dosud učiteli neznámé děti vodily. Potom krátkým vypravováním učitel děti trochu ztišil. Jest zajímavo, že při otevření školy bylo ve škole úplně ticho a že chuť cikáňat do školy pocítil učitel již v šest hodin ráno (otevření školy bylo o desáté hodině dopoledne), poněvadž klepaly na jeho pokoj, že už chtějí jít do školy.*“ (Tamtéž, s. 6).

Vlastní vyučování bylo zahájeno po vánočních svátcích. Probíhalo po půlhodinách a vyučovalo se jen prvouce a počtům. Vycházelo se z představ a řeči romských dětí. Těch bylo ve škole zapsáno 29. Docházka byla dobrá (v dubnu dosahovala 82 %) a také výsledek byl uspokojivý. Po čtyřech měsících výuky znaly děti téměř celou velkou abecedu (vyučovalo se pomocí Kožíškových Poupat), ale nedovedly tvořit slabiky. Čtení jim dělalo potíže, muselo být prokládáno zpěvem.⁴ Během školního roku byla zahájena výuka hry na housle, pro začátek byla svěřena primášovi Martonu Lackovi. V tomto umění se záhy dosáhlo značného pokroku. Pro dívky byly zavedeny také ruční práce. Na konci školního roku uměly děti psát tiskací písmena a sčítat a odečítat do deseti, zpívat státní hymnu a několik slovenských písní, přestaly žebrat a osvojily si i základní hygienické návyky. Každé dítě se po příchodu umylo v umývárně pod dohledem školnice. Jednou týdně byla teplá lázeň, v létě se děti koupaly v řece, jednou měsíčně je učitel stříhal (Šimek, 1936, s. 353–354).

Učitel byl od počátku mezi Romy váženou osobností. Svědčil o tom i incident, který si zaznamenal Josef Šimek: „*Šesták uražen vojákem, kterému zabránil, aby jeho žačka šla s vojákem na vojenský opuštěný hřbitov. Vesnice usoudila, že by vojáka měli zabít, poněvadž urazil ‚jejich učitele‘. Dalo mi hodně práce je od toho odradit. Pak tomu vojákovi jen hodně natloukli.*“ (Šimek, 1928b, s. 7). Josef Šesták se ale v mnohém ohledu ukázal být nevhodným učitelem. Měl problémy s alkoholem, podlomené zdraví. K Josefu Šimkovi se dostávaly

---

⁴Po půl roce působení školy nechal Josef Šimek vyhotovit album fotografií Romů, aby bylo vidět, jak pozitivně škola na život v osadě zapůsobila. Jménem Romů toto album zaslal prezidentu T. G. Masarykovi. Jeho reakce jej ale velice zklamala. Doslova si poznamenal: „*Vyřízení překvapilo: Necht' se vhodnou formou cikánům poděkuje – ale nic víc!*“ (Šimek, 1928b, s. 7).

stížnosti na jeho nevhodné chování k mladým Romkám. Nejvíce měl Šimek učiteli Šestákovi za zlé, že o výuce nevedl záznamy a nesepisoval zprávy, neboť nepochopil, že se jedná o pokus. A tak se nemoc, která Šestáka na počátku školního roku 1927/1928 na čas vyřadila z pracovního procesu, stala vítanou záminkou k jeho výměně. Výukou byl pověřen zkušený učitel slovenské školy Mikuláš Tomčáni (1892–?), který začal vyučovat 28 dětí. Začátek roku byl těžký, neboť děti přes prázdniny mnoho zapoměly. Nový učitel rozdělil třídu na tři oddělení – na úplné začátečníky, děti, které školu již navštěvovaly, a děti, které se lépe učily. Záhy bohužel i Tomčáni onemocněl, krátce jej zastoupil jiný z učitelů slovenské školy Ján Šoltés (1880–?) a dne 4. prosince 1927 nastoupil na školu mladý slovenský učitel Michal Cinkovský (1905–?) (Šimek, 1928b, s. 9).

Rozvoj školy za působení učitele Michala Cinkovského

Středem veškerého vyučování byla nadále prvouka, na ni navazovala občanská nauka a doplňovaly ji výtvarná výchova a ruční práce (Šimek, 1928b, s. 11). Dle zpráv Šimka měla děti nejvíce bavit hudba, po ní následovaly počty, přírodovědné pokusy, dějepis, zvláště hrdinské pověsti. Velmi rády také poslouchaly pohádky. Nejvíce je měla unavovat mluvnice, nerady četly a psaly. Potíže jim měl činit i plynulý rozhovor ve slovenštině, především správné užívání předložek, které z rodné Romštiny neznaly (Šimek, 1936, s. 353–354). Rodiče se o pokrok svých dětí však údajně zajímali. V neděli, když nepracovali, přicházeli s dotazy na jejich chování. Velkou radost měli především z toho, že sedmileté dítě přečte soukromý či úřední dopis, v případě potřeby je i podepíše (Šimek, 1928b, s. 12).

Ve třetím školním roce měly některé děti dosáhnout již značných pokroků, sčítaly a odečítaly dvojciferná čísla a uměly i zlomky. Pokročily i ve čtení. Zavedeny byly ruční práce, především modelování z hlíny (Šimek, 1936, s. 353–354). Vyučování hře na housle primášem Martonem Lackem se neosvědčilo, neboť učil pouze podle sluchu – a děti bylo potřeba naučit i noty, které on sám neznal. Navíc neměl mít daleko k fyzickým trestům žáků. Výuky se proto ujal sám učitel Cinkovský (Šimek, 1928b, s. 11). Čtvrtým rokem se učilo již téměř podle osnov běžné školy. Dle Šimka devítileté děti násobily čtyřciferná čísla, slušně psaly a plynule četly. Po ukončení tohoto školního roku odešlo několik žáků na měšťanskou školu (Šimek, 1936, s. 353–354).

Michal Cinkovský vyučoval na škole až do školního roku 1930–1931, pak ji na vlastní žádost opustil. Na jeho místo dne 1. září 1931 nastoupil Slovák Ladislav Hegeduš (1903–?).⁵ Ten se s místními Romy a školou seznámil již jako učitel slovenské školy, kdy měl možnost účastnit se zdejší výuky. Romové jej zaujali, začal se zajímat o jejich život, zvyky, písně a tance. Jejich zvláštní nespoutaný život ho uchvátil. Měl obrovskou radost, když se na škole uvolnilo místo a učitelem romských dětí se stal právě on. Došel k závěru, že dosáhne úspěchu pouze tehdy, když se sblíží s dospělými Romy a pozná jejich život. Svou práci tak zahájil tím, že si svolal celou osadu na večer do školy. Romové nakonec začali přicházet do školy každý večer,

---

⁵Zpráva 1376. Osobní materiály Ladislava Hegedúše, 1931. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, s. 136. DAZO, Berehovo.

až se s učitelem úplně poznali. Zpívali mu písně, vypravovali mu příběhy, naučili jej svoji řeč. Postupně začali společně s ním cvičit sborový zpěv. Ladislav Hegeduš napsal tři jednoaktovky z jejich života a začal společně s nimi hrát divadlo. Záhy vystupovali i veřejně, nejen v Užhorodu, ale podnikali zájezdy i do jiných koutů Podkarpatské Rusi a na východ Slovenska. Všude měli úspěch – v Košicích vyprodali za den tři představení. Vystupovali opakovaně i v rádiu. Hegedušovi se tak ke škole podařilo oslovit celou vesnici. Každý večer četl z novin, seznamoval Romy se světovými i československými dějinami, literaturou, hvězdářstvím. Zřídil také kurzy pro analfabety a starší muzikanty učil noty.⁶ V roce 1934 navštívil školu romský král Michal II. Kwiek (1878–?)⁷ a učiteli Ladislavu Hegedušovi propůjčil titul barona (Šimek, 1928a, s. 5).

Romská škola se těšila velkému zájmu doma i v zahraničí. Navštěvovali ji pedagogové i novináři. Podle jejího vzoru vznikala podobná zařízení, především na východě Slovenska. Za deset let její existence školu vychodilo 36 žáků, z nichž devět odešlo na měšťanskou školu, dokončil ji ale jediný. Žádný ze žáků se však nevyučil, ale řada z nich se stala hudebníky z povolání. Vznikly i dvě kapely, hudbě se ale věnovali pouze chlapci. Zlepšil se prospěch dětí. Docházka, dá-li se údaj věřit,⁸ kolísala mezi 89 až 99 % (Šimek, 1936, s. 353–354). Děti se škole nevyhýbaly, nepřítomny byly pouze z důvodu nemoci nebo na podzim, kdy se podílely na sběru žaludů, případně když pomáhaly rodičům vyrábět války.⁹ Žebrat chodily údajně pouze děti z nejnuznějších poměrů. Škola měla mít pozitivní dopad i na vlastní osadu, jejíž život se změnil, což mělo být patrné především ve srovnání s druhou užhorodskou romskou osadou na Radvance. Dle zprávy Šimka byla romská obydli opravena, byly vybudovány komíny a ohniště, zvětšila se okna. Změnily se hygienické podmínky života – vybudovaly se toalety, zmizela hnojiště. V okolí školy byly zavezeny jámy po těžbě cihlářské hlíny a byly vysázeny stromy. V osadě nedocházelo ke krádežím, žhářství ani vraždám, ubylo hádek a bitek, které byly dříve na denním pořádku. Policie zde nemusela prakticky zasahovat. Značný podíl na tom všem měl vedle školy i starosta osady, bývalý ruský legionář Juraj Lacko (Šimek, 1928a, s. 7–8). Co se naopak nemělo podařit změnit ani po deseti letech, byla setrvávající víra v moc tajemna a nadpřirozena. V sousedství osady se nacházel hřbitov a Romové pevně věřili tomu, že duše zemřelých se po smrti vrátí a chodí po táboře.¹⁰

⁶Ladislav Hegeduš vylíčil svoji práci s Romy rovněž v dopise, který adresoval v roce 1936 Josefu Šimkovi. Dopis je uložen v NPMK v nezpracované části pozůstalosti Josefa Šimka; ŠIMEK, Josef, 1931. *Zpráva*. Nezprac. fond, s. 3. NPMK, Praha.

⁷Michal Kwiek byl bohatý polský Kalderaš (Rom, který vyrábí a prodává měděné nádoby). Jeho rodina na počátku 20. století emigrovala z Rumunska do Polska, kde založila královskou dynastii, ne všichni polští Romové ji však uznali. V roce 1930 byl Michal Kwiek, majitel továrny na kotle v Poznani, slavnostně zvolen králem všech polských Romů jako Michal II. V roce 1934 oznámil záměr vybudovat cikánský stát v oblasti řeky Gangy, ale téhož roku byl na setkání kalderašských vůdců sesazen.

⁸V době, kdy byl učitel Ladislav Hegeduš přeložen pro řadu prohřešků na malou vesnickou školu v Novém Klenovci, objevilo se ve výčtu pochybení i to, že záznamy o školní docházce nebyly vedeny důsledně a nepřítomnost dětí nebyla vždy zaznamenána. Dobové údaje o docházce tak nemusí odpovídat realitě.

⁹ŠIMEK, Josef, 1936. *Odpovědi*. Nezprac. fond, s. 1. NPMK, Praha.

¹⁰Tamtéž, s. 1.

Žáků školy pomalu přibývalo, v roce 1934 ji již navštěvovalo rovných padesát, a tak byla 15. října 1935 rozšířena ve dvojtřídní (Šimek, 1936, s. 353). V první třídě byla dvě oddělení, ve druhé tři. Do všech ročníků, kromě prvního, byla zavedena běžná učební osnova. V prvním ročníku nemohla být zavedena, neboť děti neznaly dostatečně vyučovací jazyk (Šimek, 1928b, s. 10). Naopak učitel musel umět romské nářečí.¹¹ Učitelem nově vzniklé druhé třídy se stal Čech Vladimír Vavříček (?–?).¹² To nebyla ale jediná změna, která školní rok 1935/1936 poznamenala. Doposud vyzdvihovalý Ladislav Hegeduš se znelíbil svým nadřizeným. Provokoval způsobem života i malým respektem k autoritám. Měl řadu dluhů a čelil opakovaným exekucím.¹³ Tehdejší společnost ale pohoršoval i tím, že příliš splynul s romskou osadou, a dokonce navázal vztah se svou bývalou žačkou Jolanou Adamovou. Byl proto obviňován z „cikánského způsobu života“. Proti Ladislavu Hegedušovi se údajně postavila i část Romů, alespoň ředitel slovenské školy Juraj Magdó (1889–?) tvrdil, že již v prosinci 1935 jej navštívila jedna deputace z osady a žádala o učitelské přeložení, které odůvodňovala jeho „nemožným morálním životem“. Otázku, nakolik se jednalo o skutečný pohled romských zástupců na oblíbeného učitele Hegedúše a nakolik o „manipulaci“ úřadů, je problematické zodpovědět. Ředitel školy se však obrátil na školní inspekci.¹⁴ Inspektor československých národních škol Josef Géryk školu navštívil a na základě své inspekce předložil na referát školství návrh na Hegedušovo přeložení. V návrhu stálo toto: *„Jmenovaný nevěnuje se od určité doby svému úřadu s plnou silou a horlivostí, neplní zcela svědomitě některých povinností, spojených s jeho služebním postavením, nepřihlíží stále zcela ku prospěchu školy a svěřených žáků, jak jsem zjistil při inspekci dne 28. ledna 1936. V poměru ku obyvatelům cikánského tábora nešetří vždy stavovské důstojnosti a některé jeho jednání by mohlo i zmenšiti úctu a důvěru, jichž vyžaduje jeho postavení, popřípadě i ohroziti zájmy školy, výchovy a vyučování. Bližší důvody jsem oznámil ústně panu přednostovi školského referátu.“*¹⁵

Dne 18. února 1936 provedl z výše uvedených důvodů ředitel školy Juraj Magdó personální změnu. První třídu převzal Vladimír Vavříček, Hegeduš začal učit ve druhé třídě. Ředitel tento svůj krok odůvodnil tím, že Hegeduš se dostatečně nevěnoval některým předmětům a následkem toho byly znalosti žáků natolik slabé, že nestačily jako základ pro látku vyšších ročníků. Ředitel měl tento nedostatek pozorovat již v předchozích letech, přičítal jej ale velkému počtu žáků ve třídě.¹⁶ Ladislav Hegeduš byl rovněž vyzván i k tomu, aby opustil místnost, která sloužila zároveň jako kabinet i byt učitele. Inventář měl v té době již 161 čísel a předměty měly být poházeny v učebně, na půdě, pod schody i v učitelské bytě. Velká část z nich se proto měla poničit. Hegeduš výzvy údajně neuposlechl, byl proto z kabinetu

¹¹Tamtéž, s. 11

¹²Zpráva 44. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 90. DAZO, Berehovo.

¹³Zpráva 1376. Osobní materiály Ladislava Hegedúše, 1936. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, exekuce jsou řešeny na s. 37, 67, 114, 122 a dalších. DAZO, Berehovo.

¹⁴Tamtéž, s. 152.

¹⁵Tamtéž, s. 124.

¹⁶Zpráva 50. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 12. DAZO, Berehovo. Již v roce 1934 bylo ve třídě padesát žáků.

vystěhován ředitelem.¹⁷ Správou předmětů byl pověřen Vladimír Vavříček, který měl zároveň učit v budově, kde se inventář nacházel, což poukazuje na to, že druhá školní třída byla umístěna mimo budovu školy.¹⁸

Kromě již zmíněného bylo Ladislavu Hegedušovi ve zprávách vytýkáno, že nevyúčtoval divadelní zájezd do Košic a škole nevrátil ani poskytnutou zálohu.¹⁹ Romům měl dovolit volný přístup do kabinetu a třídy i během vyučování, rovněž i na obědy, které dětem rozdával Československý červený kříž. Měla proto nastávat situace, že jídlo nezbylo na všechny děti.²⁰ Vedení žádalo po učiteli nápravu. Hegeduš ale nedbal ani pokynů ředitele školy ani pokynů inspektora Géryka.²¹ Bylo proto definitivně rozhodnuto o jeho přeložení na slovenskou školu do Nového Klenovce, malé vesnice u Mukačeva. Tam i přes to, že onemocněl²² a o pomoc se obrátil i na samotného Josefa Šimka,²³ musel nastoupit v dubnu 1936.²⁴ Na jeho místo byl povolán učitel z Nového Klenovce, Čech Čeněk Krapl (1907–?).²⁵ Tím se ale situace zdaleka neuklidnila. Část obce zaslala na školský referát memorandum a dožadovala se návratu oblíbeného učitele zpět do Užhorodu a naopak požadovala odvolání ředitele školy. Pod memorandum se podepsal jak starosta obce Juraj Lacko, tak otec Hegedušovy milé Andrej Adam.²⁶ Vedení školy vznesená obvinění v memorandu vyvrátilo a poukázalo i na skutečnost, že podle rukopisu měl memorandum sestavit sám učitel Hegeduš.²⁷ Samo si pak stěžovalo na to, že mimoškolní osvětová činnost v osadě měla být znemožňována starostou i obyvateli. Mezi žáky měla být podrývána autorita učitelů. Mělo jim být zakazováno cvičit sborový zpěv a podobně. Vedení školy vidělo příčinu v častých návštěvách učitele Hegedúše u starosty osady, kde, jak vedení uvádělo, při pití lihových nápojů měl přesvědčovat osadníky, že se po prázdninách na školu vrátí. Tím měl podporovat jejich odmítání nových učitelů.²⁸ Případ

---

¹⁷Zpráva 51. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 19. DAZO, Berehovo.

¹⁸Zpráva 50. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 12. DAZO, Berehovo. Umístění druhé třídy mimo budovu „cikánské školy“ potvrzuje i fakt, že budova byla vybudována jako jednotřídní, a nikde se nenacházejí zmínky o tom, že by byla již v této době stavebně rozšířena.

¹⁹Zpráva 1376. Osobní materiály Ladislava Hegedúše, 1936. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, s. 137. DAZO, Berehovo.

²⁰Tamtéž, s. 152.

²¹Tamtéž, s. 125.

²²Tamtéž, s. 126.

²³Dopis je uložen v NPMK, v nezpracované části pozůstalosti Josefa Šimka. Josef Šimek, který od roku 1929 pracoval v Praze na MŠANO, se podle poznámek na dopise i na jiných místech o okolnostech Hegedúšova propuštění skutečně informoval, důvody však byly natolik pádné, že je uznal za odůvodněné.

²⁴Zpráva 1376. Osobní materiály Ladislava Hegedúše, 1936. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, s. 130. DAZO, Berehovo.

²⁵Tamtéž, s. 122.

²⁶Tamtéž, s. 146–147.

²⁷Tamtéž, s. 152.

²⁸Zpráva 48. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu, 1936. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 11. DAZO, Berehovo.

se opakovaně dostal do novin.²⁹ Situace se nezklidnila ani v dalším školním roce. Ladislav Hegeduš ještě v říjnu 1936 žádal o návrat na školu.³⁰ Dne 13. ledna 1937 byla napsána žádost na ministerstvo, aby mu byl umožněn návrat na školu. Podepsán byl jak starosta obce Lacko, tak Andrej Adam.³¹ Když si na základě této žádosti v březnu 1937 ředitel Juraj Magdó předvolal představitele romské obce do své kanceláře, Juraj Lacko se měl od žádosti distancovat. Ukázalo se, že se jednalo údajně o Adamovu individuální akci.³² Juraj Magdó následně inicioval schůzku s představitelem obce a vysvětlil jim, že podobné žádosti nemají význam.³³ Situace se poté měla uklidnit – sám Hegeduš již o návrat na školu ztratil zájem, naopak se snažil Podkarpatskou Rus zcela opustit a odejít na československou školu v zahraničí.³⁴ Příčinou patrně byla skutečnost, že v prosinci 1936 Jolana Adamová porodila dceru Hermínu a krátce po porodu zemřela. Dítě dostal do opatrovnictví Andrej Adam, který byl nakonec Hegedúše nucen žalovat o alimony.³⁵

Situace na škole se uklidnila. Mladý učitel Čeněk Krapl zde však zřejmě spokojen nebyl, neboť v červnu 1938 žádal o přeložení na jinou školu. Žádost odůvodňoval tím, že romské děti jsou často nemocné, a protože se právě stal otcem, nechce tím své dítě ohrozit.³⁶ Žádosti nebylo vyhověno. Ve školním roce 1938–1939 vznikla při škole pomocná třída. Učitelský sbor nově doplnil Miroš Šivr, který začal učit ve druhé třídě. Již 18. září 1938 však nastoupil vojenskou službu a jeho třída byla spojena právě se třídou pomocnou.³⁷ Škola přečkala zánik Československa. Po příchodu maďarské správy se vyučovacím jazykem stala maďarština. V roce 1943 výuka ustala, neboť Romové byli určeni k deportaci do koncentračních táborů. K obnově vyučování došlo v srpnu roku 1946. Dnes je tato škola označovaná jako 14., stále ji navštěvují romské děti z okolí, vyučuje se zde ale již podle běžných vyučovacích osnov pro ukrajinské školy (Навроцька, 2016, s. 6).

Závěr

„Cikánská škola“ v Užhorodu byla jednou z prvních aktivit šířících osvětu a vzdělání mezi romskou populací na Podkarpatské Rusi. V krátkém čase dosáhla pozoruhodných výsledků a stala se inspirací pro podobná zařízení na východě Slovenska, kde vznikly podobné pobočky při školách v Levoči, v Lubici u Kežmaroku, Giraltovcích, v Dobšíně, v Medzilaborcích a v osadě Podskalka u Humenného. Další romské děti docházely pravidelně přímo do národních slovenských škol. V roce 1936 vznikla také druhá romská škola

²⁹Zpráva 1376. Osobní materiály Ladislava Hegedúše, 1936. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, s. 168. DAZO, Berehovo.

³⁰Tamtéž, s. 172.

³¹Tamtéž, s. 185–186.

³²Tamtéž, s. 187.

³³Tamtéž, s. 188.

³⁴Tamtéž, s. 189.

³⁵Tamtéž, s. 205–206.

³⁶Zpráva 3595. Osobní materiály Čenka Krapla, 1938. Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu, opis 4, s. 67. DAZO, Berehovo.

³⁷Zpráva 65. Agenda slovenské národní školy v Užhorodu, 1938. Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod, opis 4, s. 4. DAZO, Berehovo.

na Podkarpatské Rusi, a sice v Mukačevu.³⁸ Na konci třicátých let dvacátého století tak navštěvovalo školy na Slovensku a Podkarpatské Rusi již okolo tří tisíc romských dětí (Sommer, 1994, s. 109).

Tematizovaná „cikánská škola“ omezila negramotnost mezi romskou populací a dokázala na základě specifických vyučovacích přístupů a metod poskytnout romskému menšinovému etniku základní vzdělání. Škola měla značný dopad na život v romské osadě a neušla odborné i laické veřejnosti u nás i v zahraničí. Na konci první československé republiky byla školou dvojtřídní a vznikla při ní i pomocná třída.

Prameny a literatura

Fond 28, Referát školství Podkarpatské Rusi v Užhorodu. Державний архів Закарпатської області (DAZO), Berehovo.

Fond 367, Užhorodská slovenská národní škola Užhorod. Державний архів Закарпатської області (DAZO), Berehovo.

НАВРОЦЬКА, Євгенія, 2016. *Ромська школа в ужгороді*, Пísemnosti a tisky. B. č. Strojopis. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha.

Odpovědi na otázky o cikánské třídě v Užhorodě pro článek k desetiletému jubileu, 1936. Пísemnosti a tisky. Josef Šimek, b. č. Strojopis. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha.

SKALA, Petr, 2007. Josef Pešek – vedoucí referent školského odboru na Podkarpatské Rusi. In: *Nám i budoucím (muzejní, osvětová a vlastivědná činnost učitelů)*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově. ISBN 978-80-254-0871-1.

SOMMER, Karel, 1994. Cikánská škola v Užhorodě. In: *Slezský sborník. Acta Silesiaca*. Opava: Slezské zemské muzeum, roč. 92, č. 2, s. 106–112. ISSN 0037-6833.

ŠIMEK, Josef, 1928a. *K desetiletí cikánské školy v Užhorodu*. Пísemnosti a tisky. Josef Šimek, S 532/VI -1. Strojopis. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha.

ŠIMEK, Josef, 1936. Školy pro cikánské děti. *Věstník pedagogický*. Praha: Státní nakladatelství, roč. 14, č. 9, s. 352–355. ISSN 2464-5125.

ŠIMEK, Josef, 1928b. *Zpráva o cikánské škole v Užhorodě*. Пísemnosti a tisky. Josef Šimek, b. č. Strojopis. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha.

ŠIMEK, Josef, 1931. *Zpráva o kulturním životě cikánů v Československé republice /na Podkarpatské Rusi/*. Пísemnosti a tisky. Josef Šimek, b. č. Strojopis. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha.

---

³⁸Škola v Mukačevu vznikla jako pobočka školy s československým vyučovacím jazykem, jejíž archivní fond se bohužel nedochoval. O okolnostech vzniku romské třídy se dochovala pouze malá zpráva, kterou zaslal Josefu Šimkovi ředitel školy.